
О.Б.Попова,
*кандидат філософських наук,
старший викладач кафедри філософії,
історії та соціології НУФС України*

ТІЛЕСНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ПОСТМОДЕРНУ

Проблема тілесності набуває в епоху постмодерну особливого значення, як онтологічного, так і гносеологічного. Виклики сучасного світу ставлять контент тілесності на одне з перших місць в ряду повсякденної нагальності.

Прагнення людської спільноти досягти гармонії між душею і тілом набуває значущості та інституціонального оформлення вже на перших стадіях розвитку цивілізації. Справжню гармонійну тілесність оспівав ще Сенека, який пропагував суворе життя бідняка у дні Сагурналій, коли дозволялась розпуста. Хоча, як підкреслює М.Фуко, Сенека зовсім не закликає до ригористичного утримання, а лише до методичного виконання певних вправ [1, 464]. Аристотель наполягає на збереженні міри в усьому, зокрема й між духовним і тілесним.

Університети епохи Просвітництва пристрасно критикують віджилі інституції, обряди, поняття праведності та гріховності, формують ставлення до плоті з позиції Розуму. Ідея свободи особистості, краси її тіла, втілення в ідеї європейського Університету відповідала проекту Модерну.

Класичні уявлення гуманістично-антропологічної думки про людське тіло змінюються філософією Модерну, яка проблему тілесності підпорядковує значущості комунікативних практик у світлі радикального лінгвістичного повороту. Як застереження тотальної раціоналізації звучить концепція З.Фрейда, який доходить висновку про те, що прогрес, примушуючи тілесність позбавлятися задоволення, рухається до самознищення.

Г.Маркузе звертає увагу на виразну особливість еротичної тілесності – «ефективно «зв'язувати» руйнівні інстинкти». Тілесність, пов'язана культурними обмеженнями та реалізована у творчій праці, що, за Фрейдом, «не дає задоволення», приносить лише незадоволення та страждання. Лібідо, як важлива складова тілесності, може, на думку Г.Маркузе, реалізовуватися шляхом сублимації тільки як соціальний феномен, і за умови свободи від насилля [2, 217].

Тілесна свобода певним чином корелюється свободою духовною та політичною. За Г.Маркузе, тільки на індивідуальному рівні для стримання примітивного тілесного бунту годиться Едипів конфлікт, «на рівні суспільства повстанням та революції викликаються завжди приходила на зміну контрреволюція і реставрація» [2, 88].

Нансі і М.Фуко в руслі постконструктивізму репрезентують тіло через сукупність ознак, які раніше вважались поняттями швидше психологічними.

Тілесність в умовах панування принципу економічної продуктивності втілюється в «лібідозній праці», яка повинна стати ціллю і самоціллю особистості, а не рутинного дисциплінарного зобов'язання. Праця, що дає задоволення, – ось ідеал. І.Хендрік розглядає можливість створення армії, яка не обтяжена «більше фантазіями про перемогу і приємне майбутнє», а продовжує битися лише тому, що в цьому єдиному і полягає робота солдата [2, 229].

Сучасна людина перебуває у ліщатах темпорально змінюваної тілесності, онтологічного жаху перед «Старінням» та «Кінцем», передусім фізичним, але з надією на можливість його, «Кінця», відсутність через духовне переродження. Але «дія інстинкту смерті підпорядкована принципу нірвани» [2, 245]. Г.Маркузе вважає, що дія Ероса спрямована на те, щоб «покласти край стражданням, усунути напруженість», коли «принцип задоволення і принцип нірвани зливаються» [Там само].

Тілесність «нормально» тяжіє до гармонійності, а гармонійність не можлива без окультурювання всіх елементів «Підсвідомості», включаючи і фізіологічні його складові. Нормативність в різних культурах по-різному розглядає проблеми фізіологічних проявів тілесності. В європейській культурі питання задоволення фізіологічних потреб пройшло складний шлях від Римської імперії, через специфічні куртуазні традиції культури тіла кінця XVIII – початку XIX століття, до сучасного асенізаційного прориву за допомогою «нано-технологій».

Гендерні аспекти і розмаїття проявів тілесності убачаємо в культурі моди та поведінкових моделях молодіжної девіації, від «хіпуючих» в середині XX століття, до екстравагантних субкультур сучасних тинейджерів. Намагання ідентифікувати себе, обмеживши власну важко-регульовану тілесність, втілюються в субкультурі сексуальної одностатевості, асексуальності, в частковому або повному запереченні сім'ї і, частково, – в декларуванні бездітності.

Трансформації та інституціональний розпад сучасної сім'ї, очевидно, – один із аспектів кризи тілесності як соціального феномену, відсутності гармонії у взаємодії різних індивідуальних тілесностей. Різні тілесності як невід'ємні складові різних життєсвітів усе більше вступають у суперечність один з одним, замість того, щоб спільно створювати своє «справжнє» віддзеркалення, своє «альтер-его».

Тілесність як екзистенційний чинник присуття не тільки в Еросі, але і в Танатосі. Прагнення смерті виступає як прагнення позбавитися недосконалої соми. Збереження органічної якості тілесності відтерміновує відчуття наближення фізичної смерті.

Християнська етика, що завжди сповідувала неповагу до тілесності, культивувала у віруючих прагнення позбутися відчуття власного тіла, реакції на його потреби. Тіло розглядали як гріховне зосередження, яке треба не берегти, а, скоріше, знищувати, наближаючи час смерті, щоб скоріше воз'єднатися з божественною суттю. Отже, якщо справжнє тілесне – це гріховне, то навіщо ним займатися, звертати увагу на стан тіла, його прагнення? Мовляв, чим швидше тілесні відчуття буде нівельоване, тим краще для «справжнього життя» людини, становлення її особистості.

Скот Леш вважає, в добу модерну що тілесне покарання стає дискурсом, який створював фізичну пам'ять, тим часом як в добу класицизму покарання полягало у її фізичній фіксації в пам'яті безпосередньо в тілі» [3, 74].

Ю.Габермас в теорії природного права обстоює права людського тіла на свободу та комфорт, трактуючи тілесність як частину життєвого світу, який є передрефлексивним середовищем комунікативної дії. Визначаючи поняття особистості, мислитель підкреслює значущість її здатності до мовленнєвого формулювання і дії і спроможності «стверджувати власну ідентичність, брати участь у контекстуально зумовлених процесах взаєморозуміння і інтеракціях, які постійно змінюються» [4, 335]. Мова і мовлення, чи є вони проявом тілесності? Чи стосуються піфагорійські вправи у мовчанні або мовчанці проблем тілесності, чи це суто духовна складова людської особистості? Наскільки обмеженні у своєму духовному розвитку, люди, що мають проблеми з фізіологією мовлення, чи ніяких обмежень тут не існує? М.Фуко називає відмову від мовлення «аскетикою», щоб підкреслити відмінність цієї практики від «аскези» та «аскетизму», яка, на думку філософа, містить в собі набагато більше тілесного елемента [1, 450]. Водночас мислитель наводить приклад

з шаманськими практиками європейського північного сходу VII століття, такими, як «режим утримання-подвигу (як довго можна терпіти голод, холод та ін.), чим і значення органів тіла для мовленнєвої функції особистості і доводить сутнісний зв'язок тілесності і логосу.

Поняття тілесності на вітчизняних теренах у XX столітті зазнало фатального впливу з боку тоталітарно-партократичної парадигматики. Відомий вислів «у Радянському Союзі сексу немає» символічно окреслив відсутність культури тіла, його збереження та гармонійного розвитку в соціалістичній державі.

Сімейні інституції в епоху постмодерну демонструють схильність інтенсивно руйнуватися агресивною тілесністю, що прагне свободи. В суспільній свідомості з часів перемоги сексуальної революції потреби лібідо є не просто важливим, але й цілком вирішальним чинником збереження сімейної гармонії.

Суспільна легітимізація так званих «ЛГБТ-спільнот» та одностатевих шлюбів у сучасних європейських державах, яка, з одного боку, має глибокі суспільно-політичні засади, з іншого, – стосується проблем окремої індивідуальної тілесності, примушує особистість не так насолоджуватися повною тілесною свободою, як хвилюватися через власну надмірну сексуальну традиційність.

Гендерні стосунки як невід'ємна складова тілесної парадигматики сьогодні зазнають чергову трансформацію на тлі глобальної боротьби між традиційними та вестернізованими спільнотами. Насмілимося стверджувати, що людина значно більше потребує відчуття тілесної гармонії та свободи у сексуальних стосунках з протилежною статтю, ніж у одностатевих зв'язках, соціальна складова яких якраз і полягає у відсутності тілесної гармонії у гетеро-сексуальних стосунках.

У модерному суспільстві зманіжена, витончена елітарна тілесність рішуче відрізняється від грубої, вульгарної, змученої важкою фізичною працею тілесності неелітарної, народної. Постіндустріальне, постмодерне суспільство потроху зближує ці протилежні якості тілесності, примушуючи її ставати більш адекватною до вимог сучасності.

Чи можлива справжня свобода особистості без свободи тілесної? Річ у тім, що і гармонійне існування людського тіла зумовлене гармонійним розвитком людської душі. Тож, система освіти з моменту свого формування як соціального інституту починає опікуватись станом та розвитком тілесності вихованців.

На вітчизняних теренах боротьба за здоровий спосіб життя відзначалася регулярними намаганнями розвивати фізичні можливості

молодого покоління, піклуючись при цьому про комфорт у побуті та навчальному процесі.

Для Ж.Дельоза, який розглядає контент «тіла» в мистецтві, тілесність невідривна від еротичності. Постмодерн для нього «означає особливі культуру відчуттів – особливу не тільки для митця та процесу художньої творчості, а й для споживача мистецтва та художньої критики й науки» [3, 120]. Воля до влади, він вважає, є первинною щодо тіла, то на відміну від нього, Ніцше ставиться до тілесності більш дієво-функціонально. Водночас як духовність для нього впливає з тілесного [3, 92]. Ф.Ніцше стверджує, що «рабська мораль, яка за своїм змістом є нетілесною, пов'язана із слабким тілом або групою слабких тіл, оскільки вони по-своєму прагнуть підвищити свою репродуктивну здатність» [3, 93].

Про складності гендерної взаємодії у сфері тілесності, про різноманітні традиційні форми насилля над жінками пише Сюзен Окін: «На мою думку, релігійна свобода для більшості жінок світу – це «свобода підкоритися неминучому» - деякі «вільні» бути фізично скаліченими або виданими заміж ще в дитинстві, інші вільні бути обмеженими в русі, діяльності, одязі; свобода більшості полягає у відсутності права розвитку відчуття власного «Я» і необхідності прийняття ідентичності людини, яка в жодній сфері свого життя не є рівноправною» [5, 252]. Для пригнобленої статі у традиційних суспільствах категорія реалізованої тілесності часто дорівнює категорії свободи.

Проблема реалізації, захисту і розвитку власної тілесності все життя стоїть перед особистістю. Якщо в молоді роки тілесність дарує частіше радість («Хорошо быть молодым, за любовь к себе сражаются...» – Ю.Мориц), то наприкінці життя недосконале тіло стає суцільною онтологічною проблемою. На допомогу приходять фізична культура і спорт, які інституалізують «досконалу тілесність». М.Ібрагімов виділяє у структурі фізкультурно-спортивного світогляду такі ознаки тілесного досвіду як «перманентність», «подвійність відчуттів», «ефективність та кінестеза» [6, 232].

Суспільство постмодерну полишає особистість сам на сам зі своєю тілесністю, постійно підвищуючи планку вимог до неї.

У сучасному глобалізованому світі контент тілесності амбівалентно виявляється, з одного боку, у майже повній відсутності обмежень у сфері одягу, а з іншого, – у надмірній критичності до проявів тілесної недосконалості, як вродженої, так і набутої.

Людська тілесність остаточно стає елементом маркетингу і фактором збагачення. Досконале, красиве тіло (жіноче, насамперед) є невідмінним атрибутом у бізнесовому онтологічному просторі. «Досконала тілесність» як мета існування мало не кожної сучасної жінки регулярно і наполегливо доводиться до масової свідомості за допомогою нав'язливих мас-медіа. У сімейних стосунках вона сьогодні виступає значно важливішою, ніж добропорядність і моральні якості, як це було якихось 80-100 років тому.

«Досконала тілесність» набуває обов'язкового характеру для людей усіх статей (до речі, сучасна сексологія стверджує, що статей не дві, а цілих чотири) і будь-якого віку, дамоклевим мечем нависаючи над внутрішнім світом молодої людини, що, правда, лише в тому випадку, якщо тілесність не є для неї комфортно бажаною. Сьогодні ти просто зобов'язаний бути тілесно досконалим, якщо намагаєшся бути успішним. Якщо ж ти не успішний, тобі просто не вижити в постмодерному світі.

Усвідомлення особистістю власної тілесної недосконалості створює комплекс меншовартості, заважаючи формуванню контенту внутрішньої свободи і прагнення до саморозвитку. Вирішити цю проблему особистість здатна за допомогою здорового способу життя, реалізації принципів фізичної культури, спрямовуючи власну тілесність у потрібному напрямі, до її досконалості.

Контент «досконалої тілесності» набуває у суспільній свідомості обов'язкового у характеру, примушуючи громадян витратити небачені досі суми на власне фізичне удосконалення. З'являється небезпека, що у боротьбі за кращі тілесні форми люди готові втратити останні елементи духовності. Певною мірою гонитва за «досконалою тілесністю» загрожує «виродженням особистості», таким станом, коли, за висловом Ч.Кулі, «ідеал все більше руйнується і розсіюється, Божий образ втрачає свої обриси» [7, 286]. Водночас тілесність амбівалентно проявляється як фактор колективного єднання у спорті, шоу-бізнесі, військовій справі.

Життя в постмодерну епоху вимагає чіткого усвідомлення і формулювання ідеї гармонізації тілесного і духовного. Ці контенти слід було б поставити на перше місце в структурі життєвіту людини, так само, як і співзвучність життєвітів різних особистостей у прагненні до духовної і тілесної гармонії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Фуко М. Герменевтика суб'єкта: Курс лекцій, прочитаннях в Коллеж де Франс в 1081-1982 учебном году / М.Фуко / Пер. С фр. А.Г.Погоняло. – Санкт-Петербург, - «Наука» . – 2007 . – 677 с.
2. Маркузе Г. Эрос и цивилизация. / Герберт Маркузе / Пер. с английского. – К.: «ИСА». – 1995. – 352 с.
3. Леш Скот Соціологія постмодернізму / Скот Леш / Пер. з англійської Ю.Олійника. – Львів: Кальварія, 2003. – 344 с.
4. Габермас Ю. Філософський дискурс Модерну / Ю.Габермас / Пер. 3 нім. та комент. В.М.Купліна. – К.: Четверта хвиля, 2001. – 424 с.
5. Окін Сьюзен Моллер Конфлікт між основними правами / Сьюзен Моллер Окін / Філософія прав людини. За редакції Ш.Госепата та Г.Ломанна Київ, - Ніка-Центр, 2008. – 320 с.
6. Ібрагімов М. Сова Мінерви і Аполлон: філософське есе про спорт / М.Ібрагімов. –Київ. 2013. – 320 с.
7. Кули Чарльз Хортон Человеческая природа и социальный порядок / Чарльз Хортон Кули / Пер. с английского. – М.: Идея- Пресс, Дом интеллектуальной книги, 2000. – 320 с.

Попова О.Б. Тілесність у контексті постмодерну

Виокремлено контент тілесності та «досконалої тілесності» у просторі постмодерну. Підкреслено актуальність проблеми гармонізації тілесного і духовного у життєсвіті сучасної людини. Епоха постмодерну вимагає гармонізації взаємодії тілесностей задля створення суспільного контенту колективної тілесності.

Ключові слова: «досконала тілесність», гармонійність, свобода, фізкультура і спорт.

Попова О.Б. Телесность в контексте постмодерна

Выделен контент телесности и «совершенной телесности» в пространстве постмодерна. Подчеркнуто актуальность проблемы гармонизации телесного и духовного в жизненном мире современной личности. Эпоха постмодерна требует гармонизации взаимодействия телесностей с целью создания общественного контента коллективной телесности.

Ключевые слова: «совершенная телесность», гармоничность, свобода, физкультура и спорт.

Popova O.B. Physicality in the context of postmodern

Selected content and physicality «perfect physicality» in the space of postmodernism. Stressed the relevance of the problem of harmonization of physical and spiritual life in the world of modern personality. Postmodern era requires harmonization of bodily interaction in order to create public content collective corporeality.

Key words: Harmony, Freedom, Physical culture